

ULUSLARARASI ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE BİR ZORLU ÇATIŞMA ÖRNEĞİ OLARAK KIBRIS SORUNU

INTERNATIONAL CONFLICT RESOLUTION AND CYPRUS ISSUE AS AN INTRACTABLE CONFLICT

İbrahim SAYLAN¹

Öz

Zorlu çatışmalar genellikle yoğun şiddet içeren, kronikleşmiş ve karmaşık bir sorunlar yumağı olarak uzun zamandır uluslararası toplum için istikrarsızlık kaynağı oluşturmaktadırlar. Uluslararası düzeyde, farklı çatışma türlerini anlamaya, önlemeye ve çözmeye odaklanan uluslararası çatışma çözümü alanında, çözüme direnen zorlu çatışmalar söz konusu olduğunda ilginin görece olarak sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çalışmada, Kıbrıs Sorunu bir zorlu çatışma örneği olarak ele alınmaktadır. Çıkar çatışması boyutunu ihmal etmeden, temel ihtiyaçlar kuramı çerçevesinde, sorunun esasen kimlik temelli olduğu savunulmaktadır. Bu çok boyutlu ve çok taraflı zorlu soruna yönelik uygulanabilir bir çözümün başarılması ve yaşatılması için, çıkarların yanı sıra, temel ihtiyaçlar konusunda bir uzlaşmaya ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs sorunu, uluslararası çatışma çözümü, zorlu sorun

Abstract

As a combination of obstinate and complex problems, intractable conflicts have been for a long time a source of instability for the international society. International conflict resolution, which focuses on understanding, preventing and resolving various kinds of international conflicts, has paid comparatively little attention to intractable conflicts. This study deals with the Cyprus Issue as an example of intractable conflict. Without ignoring the interest dimension of the conflict, this study uses the theoretical lens of basic needs theory to argue that the Cyprus Issue is primarily identity-based. It is stressed that reconciliation over both basic needs and interests is required to achieve and sustain a viable solution to this multi-dimensional and multi-partite intractable conflict.

Keywords: Cyprus issue, international conflict resolution, intractability

¹ ZMİR Ekonomi Üniversitesi, ibrahimsaylan@yahoo.com, Orcid: 0000-0002-7395-9963

1. GİRİŞ

Çatışma çözümü alanı kişiler arasından uluslararasına, farklı düzeylerde kendini gösteren çatışma olgusunu, nedenleri, süreç ve dinamikleri ile anlamayı, açıklamayı ve çatışmaların çözümüne katkı sağlamayı amaçlar (Ramsbotham vd., 2014: 62). Kişiler, gruplar, örgütler, devletler ve toplumlar arasında uyumsuzlukların ortaya çıkmasının, bunun sonucunda çatışma yaşanmasının kaçınılmaz olduğu ön kabulünden hareket eder. Öte yandan, rasyonel varlıklar olarak insanların ve örgütlerin konuşarak, müzakere ederek olası çatışmaları önleyebileceğine, ortaya çıkan çatışmaları ise çözebileceklerine dair bir inanca sahiptir. Sadece anlamaya değil, değiştirmeye de yöneldiği için, kuramla pratik arasında sürekli ve organik bir ilişki oluşturmaya çalışır.

Konusunun doğası gereği, çatışma çözümü alanı kuramsal olarak multi-disipliner özelliktedir. Sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, hukuk, eğitim bilimi ve benzeri pek çok alana yaslanır. Özellikle grup ve üstü düzeylerdeki çatışmalarda genellikle çıkar odaklı somut verilerin yanı sıra, bilişsel yapıları anlamının hayati önemde olduğu düşünüldüğünden, çatışma çözümü çalışmalarında sosyal psikolojiye özel önem verilir. Bu nedenle, sadece yapılarla değil, süreçlerle de ilgilenilir. Hatta süreçler çoğu zaman yapılan analizlerin merkezinde yer alır (Beriker, 2015: 18).

Çatışma alanlarına ve düzeylerine göre çatışma çözümü çalışmaları özgüllükler gösterir. Konusu devlet içi ve devletlerarası çatışmalar olan uluslararası çatışma çözümü, uluslararası çatışmaların karmaşık yapılarına ve süreçlerine ilişkin ortaya koyduğu yaklaşımlar ve geliştirdiği çözüm yöntemleri yoluyla, güç ve çıkar odaklı yaklaşımların hâkim olduğu uluslararası ilişkiler disiplininde yeni bir kanal açmıştır. Çözüm çabalarına katkısı açısından baktığımızda, uluslararası çatışma çözümü çıkar alışverişine dayalı klasik müzakere ve arabuluculuk tekniklerinin yanı sıra, hem müzakereler için elverişli ortamı hazırlamak hem de uzun vadede çatışan taraflar arasında ilişkisel dönüşümü sağlamak amacıyla paralel diplomasi yaklaşımı çerçevesinde gayriresmi aktörlerin girişimleri üzerine inşa edilmiş sorun çözme çalışmaları, eğitim, kültürel ve bilimsel değişim programları gibi bir dizi çözüm yöntemi ve tekniğinden de yararlanır.²

Tüm bu olumlu özelliklere karşın, uluslararası çatışma çözümünün kemikleşmiş, kronik nitelik kazanmış, inatçı ya da çetin olarak da adlandırılabilir zorlu çatışmaların çözümü konusundaki performansı tartışma konusudur. Soğuk Savaş sonrasında özellikle devlet içi çatışmaların artış göstermesi ve bunların önemli bir kısmının zorlu çatışma niteliği taşımasına karşın, bu konuda yeterince akademik çalışma yapılmaması bir yana, bu tür çatışmalar için önerilen yöntem ve mekanizmaların zayıf kaldığı belli başlı eleştirilerdir.³ Zorlu çatışmalara ilişkin en iyi stratejinin, çatışmaların zorlu nitelik kazanmasının önlenmesi

² Soğuk Savaş'ın hemen ertesinde çatışma çözümünde gayri resmi aktörlerin de önemli roller üstlenebildiği fikrinden hareketle ikinci kanal diplomasi (*Track II diplomacy*) kavramı ortaya konmuştur. Yine 1990'lı yıllarda, ikinci kanal diplomasi kategorisi içinde çeşitlenen aktör yelpazesi ve etkinliklerini birbirinden ayırmak amacıyla çok kanallı diplomasi (*Multi-track diplomacy*) terimi kullanılmaya başlanmıştır. Diğer bir deyişle, çok kanallı diplomasi terimi, birinci kanal diplomasi ile ayrıntılandırılmış ve zamanla çeşitlenmiş olan ikinci kanal diplomasi aktör ve faaliyetlerinin hepsini kapsar. Burada kullanılan paralel diplomasi terimi çeşitlenmiş haliyle ikinci gruba karşılık gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://imtd.org/about/what-is-multi-track-diplomacy/>, (25.12.2018)

³ Crocker vd. (2004: 4) mevcut zorlu sorunlara yönelik çatışma çözümü çalışmalarının az olmasının başlıca nedenlerinin şunlar olduğunu söyler: Daha önce başarısızlığa uğramış üçüncü taraf müdahalelerinin cesaret kırıcı olabilmesi, üçüncü taraflar açısından kendi milli çıkarlarına yararı olmayacak bir meseleye dâhil olma konusunda isteksizlik gösterilmesi, zorlu çatışmaların kapsam ve etki itibarıyla mevcut sınırları aşmayacağı yönündeki değerlendirmeler. Crocker'a göre, bu değerlendirmelerin çoğu farklı nedenlerle kusurludur.

olduğuna kuşku yoktur.⁴ Öte yandan, hali hazırda zorlu nitelik kazanmış çatışmalara yönelik ilginin eksiltilmesi değil, artırılması gerekmektedir. Zorlu çatışmalar dâhil hiçbir çatışma çözümsüz değildir, iddiasına sahip çatışma çözümü alanından beklenti, doğal olarak bu yöndedir. Üstelik günümüzde zorlu çatışmaların sayısı gittikçe artmaktadır. Dolayısıyla, zorlu çatışmalar, çatışma çözümü alanının kuramsal ve pratik düzeylerde kapasite ve yeteneklerine ilişkin bir sınav niteliği taşımaktadır.

Elli yılı aşkın geçmişi, içerdiği şiddet boyutu, müzakerelere direnen, karmaşık, çok boyutlu ve çok taraflı yapısı ile Kıbrıs Sorunu da bir zorlu sorun örneğidir. Kıbrıs Sorunu başta kendi içinde ve Türk-Yunan ilişkileri kapsamında olmak üzere pek çok çalışmaya konu olmuştur. Ancak, Kıbrıs Sorunu'nu uluslararası çatışma çözümü çerçevesinde zorlu çatışma örneği olarak ele alan inceleme sayısı pek fazla değildir.⁵ Kıbrıs Sorunu'nu zorlu bir çatışma olarak inceleyen bu çalışma, zorlu çatışmalar literatüründen yararlanarak sorunun kaynaklarını, çözüm girişimi deneyimleri ve birikimleri çerçevesinde karşılaşılan başlıca engelleri analiz etmektedir. Taraflar arasındaki ihtilafın çıkar boyutunu ihmal etmeden, temel ihtiyaçlar kuramı çerçevesinde kimlik boyutunun hayati önemini vurgulamaktadır. Türkçe zorlu çatışma literatürüne katkıda bulunmayı amaçlayan bu çalışma, aynı zamanda, Kıbrıs Sorunu bağlamında, çatışma çözümü alanının zorlu çatışmaların çözümü konusunda ne derece etkili olabileceğini sorgulamaktadır.

2. ÇATIŞMANIN ZORLU OLMASI (*INTRACTABILITY*) NE DEMEKTİR?

Yıkıcı çatışmalar uzun süre devam ettiğinde, yapıcı çözümlere direnç gösterdiğinde anlaşmazlık çözümü açısından zorlu nitelik kazanır. Çatışma, tırmandıkça ve yıkıcılığı arttıkça nitelik değiştirir. Süreç içinde, siyasal alandan başka alanlara da nüfuz eder ve sonunda tarafların günlük hayatlarını etkileyecek düzeye erişir. Zorlu çatışmalar, taraflar açısından karşılıklı yabancılaşmadan, soykırıma kadar pek çok olumsuz sonuç üretirler (Coleman, 2006: 533). İki kişi arasında, gruplar arasında, devletler arasında ya da içinde olmak üzere, farklı düzeylerde ortaya çıkarlar ve zamanla üçüncü tarafların dâhil olmasıyla bu türden çatışmalar daha da karmaşık hale gelirler. Dolayısıyla, zorlu çatışmaların üç temel özelliği olduğu söylenebilir. Bunlar, süreklilik, yıkıcılık ve çözüme direnç göstermedir. Bu üç özellik bir arada zorlu çatışmaları tanımlamakta, aynı zamanda zorlu çatışmaların farklı boyutlarını oluşturmaktadır (Kriesberg, 2005: 66-68).

Zorlu çatışmaların ortaya çıkışları incelendiğinde ise, çatışma alanları ve düzeylerine göre pek çok farklı nedenin etkili olduğu görülür. Uluslararası düzeydeki çatışmalara baktığımızda ise, kimlik ve ahlaki değer farklılıkları, maddi kaynakların paylaşımı konusunda uyumsuzluklar ve son olarak, siyasal güç ve kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili taleplerin başlıca nedenler olduğu söylenebilir (Burgess ve Burgess, 1996). Özellikle, etno-politik çatışmalarda bu üç nedenin kuvvetli bileşimlerini gözlemlemek mümkündür. Zartman (2005: 48-54) ise zorlu çatışmaların beş ayrı özelliğinden söz eder: Uzatmalı olma, öteki'nin

⁴ Zorlu çatışmalar özellikle kimlik ve değer yargılarındaki farklılıklar temelinde kitlelerin birbirine karşı seferber edilmesi ve şiddet içeren çatışmalar sonrası düşman imgelerinin toplumlarda yerleşmesi ile ortaya çıksa da yine de bire bir hangi çatışmaların zorlu nitelik kazanabileceğini önceden kestirmek kolay değildir. Ancak, zorlu çatışma potansiyeli taşıyanlar da dahil, çatışmaların henüz ortaya çıktığı aşamada, şiddetin tırmanışını engelleme odaklı önleyici adımların atılması ve bu yönde gerekli süreçlerin işletilmesi, olası zorlu çatışmaları da önleyebilecek etkili bir yaklaşım olarak düşünülebilir. “Önleyici diploması” ile ayrıntılı bilgi için bakınız: Bercovitch, J. ve Jackson, R. (2009) *Conflict Resolution in the Twenty-First Century*, Michigan: Michigan UP, Bölüm 7, s.77-101.

⁵ Bu konuda, bu makalenin 6. kısmında ayrıntılı şekilde bahsedilen Burton ve Kelman ile Fisher'in çalışmalarını anmak gerekir.

kimliğini karalama, kârlılık (çatışmaya ilişkin kâr zarar hesapları), olgunluk (tarafların çatışmanın sürdürülmesi konusundaki motivasyonun zayıflaması anlamına gelir ki bu üçüncü taraf müdahaleleri için hayati önemdedir) ve çatışan tarafların sorunun sadece kendi istedikleri gibi çözülmesinde ısrar etmeleri ('kutuplaşmış çözümler'). Ancak, Zartman'a göre, bu öğeler çatışmanın ortaya çıkmasına yol açan etmenler değildir. Çatışma ortaya çıktıktan sonra, bu öğeler süreç içerisinde önem kazanırlar ve çatışmaları zorlu hale getirirler. Zartman (a.g.e.: 56), aynı zamanda, jeopolitiğin yapısal niteliği ile çatışmayı dıştan etkileme potansiyeline dikkat çeker. Örneğin, Kıbrıs Sorunu'nda pek çok çatışma ögesi, çok boyutlu ve çok taraflı bir ilişkiler ağı içine gömülüdür. Böyle durumlarda, sorunun çözümü için birkaç düzeyde birden çözüm bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla, içsel ve ilişkisel etmenlerin yanı sıra, zorlu çatışmalara yol açan ve onları şekillendiren dışsal etmenleri de mutlaka analize dâhil etmek gerekmektedir (Kriesberg, 2005: 81).

Çatışmalar zorlu nitelikte doğmayıp, sonradan zorlu nitelik kazandıklarına göre, zorlu çatışmaları anlamak için söz konusu çatışmaların nedenlerinin ve başlangıcından itibaren nasıl bir seyir izlediklerinin ortaya çıkarılması son derece önemlidir. Dolayısıyla, zorlu çatışmaları yıkıcı ve sürekli hale getiren neden ve unsurların çatışma süreci içinde nasıl etkileşim gösterdiğini açıklamak gerekir. Maliyet ve yarar hesabına dayanan rasyonalite temelli modeller zorlu çatışmaları anlamakta zorlanırlar. Çünkü çatışmaların bir parçası çıkar odaklı talepler, diğer tarafı ise kuvvetli duygulardır (Coleman, 2006: 539). Coleman'a (a.g.e.: 541) göre, özellikle etno-politik çatışmalarda devlet gücünü elinde bulunduran tarafın çatışmanın karşı tarafının kimliğini inkâr etmesi, bastırmaya yönelmesi ile beraber, baskıya maruz kalan tarafta aşağılanma, öfke gibi duygular gelişirken, aynı zamanda çatışma sürecinde grup aidiyeti kuvvetlenir. Çatışma tırmandıkça, bilişsel, davranışsal ve ahlaki yönleri olan birtakım yıkıcı toplumsal süreçler sonucu, tarafların bilinç ve algılarında sorunun ve karşı tarafın tanımlanışına dair son derece olumsuz bir dönüşüm yaşanır, var olan olumsuz yargılar kemikleşir. Bu süreçte karşı taraf 'düşman'a, hatta eşit muameleyi hak etmeyecek insanlık dışı bir varlığa dönüşür ve şiddet normalleştirilir.

Öteki'nin düşmanlaştırıldığı böyle bir ortamda, yaşanan travmalar da göz önüne alındığında, tarafların çatışmaya son vermelerinin neden zor olduğu daha rahat anlaşılabilir. Söz konusu sosyo-psikolojik nedenlerle, üçüncü tarafların müdahalelerinin olumlu etki yaratması da son derece güç olmaktadır.

3. TEMEL İHTİYAÇLAR KURAMI VE ZORLU ÇATIŞMALAR

Uluslararası zorlu çatışmalarda duygusallık ve rasyonalite ayrımı bulanık olduğundan, çıkar temelli geleneksel müzakere modeli çözüm üretmekte zorlanmaktadır. Bu noktada, zorlu çatışmaları hem anlama, hem de bunlara çözüm üretme konusunda 'temel ihtiyaçlar kuramı' önemli katkılar sağlamaktadır. Bu kurama göre, insanların ve toplumların bir dizi varoluşsal, vazgeçilmez, dolayısıyla müzakere kabul etmez güvenlik, kimlik, katılım ve özsaygı gibi bazı temel ihtiyaçları vardır. Söz konusu ihtiyaçların başka toplumlarca, siyasal otorite tarafından tanınmaması, bastırılması ise çatışmanın kaynağını teşkil etmektedir; bu nokta, çözüm için de başlangıç noktası olarak alınmalıdır (Marker, 2003).

Temel ihtiyaçlar kuramının alandaki öncüleri, Burton, Kelman ve Azar'dır. Burton, Sandole ile birlikte kaleme aldıkları, *Generic Theory* (1986) adlı çalışmada, bireylerin ontolojik, bu nedenle de müzakere kabul etmeyen, temel ihtiyaçları giderilmeden toplumsal istikrarın mümkün olmayacağını iddia eder. Dolayısıyla, bu yaklaşım bireyi ve kimlik temelli grupları merkeze alır; siyasal otoriteye ve kurumlara düşen de temel ihtiyaçların giderilmesini önceleyen bir anlayışla kendini yeniden yapılandırmak olmalıdır. Barış ve toplumsal istikrar

ancak böyle sağlanabilir.⁶ Çatışmaların kökenine ilişkin bu tez, Burton’ın zorlu çatışmalar için geliştirdiği ‘derin-köklü çatışma’ (*‘deep-rooted conflict’*) kuramına da temel oluşturmuştur (Burton, 1987).

Zorlu çatışmaları temel ihtiyaçlar kuramı çerçevesinde açıklamaya yönelik akademik çabalara diğer önemli bir katkı ise Azar’dan gelmiştir. Azar (1986) ‘uzatmalı toplumsal çatışma’ (*‘protracted social conflict’*) kuramını Lübnan’ı incelemek için geliştirmiş, sonra Sri Lanka, K.İrlanda, Güney Afrika ve Kıbrıs ve başka benzer örnekleri açıklamakta kullanmıştır. Azar özellikle bazı çatışmaların neden süreklilik kazandığını anlama amacıyla yola çıkmıştır. ‘Uzatmalı zorlu çatışmalar’ın kaynakları, süreçleri ve sonuçlarını analiz etmek için geliştirdiği modele göre, Azar, yapısal eşitsizliklerin ve siyasal iktidara erişimdeki farklılaşmanın gruplar arasındaki ilişkilerde baskın grubun diğerine ayrımcılık uygulamasına, bunun da zamanla düşmanlığa yol açtığını savunur. Azar (1990), daha sonra modeline ‘ihtiyaç analizini’ (*needs analysis*) de eklemiştir. Buna göre, temel ihtiyaçların karşılanmaması, baskı altına alınması halinde, temel ihtiyaçlarını gidermekten mahrum kalacak grup, kendini kurban olarak görmeye başlamaktadır. Baskı altındaki grup bu durumu değiştirmek istediğinde, devlet baskısını artırır; bu ise, çatışmayı daha da körükler. Çıkar ve kimlik temelli çatışmaları ayırtıran Rothman (1997) ise, ‘kimlik-temelli çatışmalar’ın (*‘identity-based conflict’*) çıkar boyutu da olduğunu, ancak bu çatışmaların odak noktasını, kimlik temelinde yaşama ve katılma imkânlarının inkâr edilmesinin oluşturduğunu savunmaktadır.

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı ihtiyaçlarla çıkarları ayırt etmenin ve ihtiyaçların ne derece tatmin edildiğini tespit etmenin pratikte son derece zor olduğu eleştirilerine maruz kalsa da (Marker, 2003), çatışmanın başlıca nedeninin temel ihtiyaçlar olarak belirlenmiş olması, çözüm konusunda da yol gösterici özelliktedir. Çıkarlar elbette önemlidir ve çatışma yaratabilir. Ancak, temel ihtiyaçlar giderilmeden çatışma çözümü konusunda yol almak mümkün değildir. Bu ise çatışmanın zorlu olmaktan (*intractable*) çıkarılıp, şekillendirilebilir, çözülebilir (*tractable*) duruma getirilmesi ile mümkündür. Buradan hareketle, Kriesberg (1989: 220)’e göre, zorlu çatışmayı yaratan koşullar tersine çevrilebilirse, çatışma da çözüme elverişli hale gelebilir.

Genel olarak bakıldığında, çatışma çözümü yaklaşımının kullandığı temel çözüm teknikleri, müzakere ve arabuluculuktur. Çatışmalar da, teknikler de dinamik süreçler olarak görülür. Taraflar, konular ve çıkarlar zamanla değiştiği için, etkileşimlerin doğasının da değiştiği kabul edilir (Beriker, 2015: 8). Müzakere ve arabuluculuk yoluyla çıkarların uzlaştırılmasına çalışılır. Ancak, temel ihtiyaçlar yaklaşımına göre, başta kimlik olmak üzere, müzakere kabul etmeyen ihtiyaçların yok sayılması, bastırılması sonucu ortaya çıkan zorlu çatışmalarda, çıkar pazarlığı temelli geleneksel müzakere stratejilerinin kullanılması yanlış, hatta zararlıdır (Rothman, 1997). Bu tür çatışmaların çözümünde arabuluculuk tekniğinin de başarı şansı yok denecek kadar azdır. Çünkü tarafların işbirliğine yanaşmaması durumunda, arabulucunun taraflar arasında güvensizliği aşması, çözüm için elverişli ortamı sağlaması çok zordur (Zartman, 2005: 53).

Bu yüzden, bu yaklaşımı benimseyenler, özellikle işbirliği esasına dayanan, çok yönlü çözüm modellerinin ve buna uygun tekniklerin (örneğin, ‘analitik sorun çözme’, ‘etkileşimli

⁶ Yazarlar, uluslararası ilişkilerin hâkim paradigması olması nedeniyle, uluslararası çatışmaların ele alınış şeklini de doğrudan etkileyen realizme karşı, ‘*generic theory*’ yoluyla çatışma çözümü disiplinine idealizm temelinde kuramsal bir altyapı oluşturma arayışındadırlar. Dolayısıyla, Burton ve Sandole’a göre, temel ihtiyaç kuramı sadece çatışmaların nedenleri hakkında genel geçerliliği olan bir açıklama sunmakla kalmaz, çatışma çözümü alanına ihtiyacı olan kuramsal altyapıyı sağlar. Ayrıca, bakınız Burton, J. (1993) “Conflict Resolution as a Political Philosophy”, Sandole, D. ve H. van der Merwe (ed.) *Conflict Resolution Theory and Practice: Integration and Application*, Manchester, Manchester UP, s.55-64.

sorun çözüme', 'dönüştürücü arabuluculuk', 'yapıcı karşılaşma', 'yapıcı tartışma') geliştirilip, kullanılmasını desteklemektedirler (Kelman, 1990; Burgess ve Burgess, 1996; Ramsbotham, 2010). Bu şekilde, tarafların, ilgili tüm tarafların ihtiyaçlarının karşılanması noktasında kabul edilebilir yollar geliştirebileceklerini savunmaktadırlar. Dolayısıyla, temel ihtiyaçların müzakere kabul etmez niteliği, onların giderilmesi konusunda yaratıcı yollar bulunamayacağı anlamına gelmemektedir. Çatışan tarafların ve üçüncü tarafların önlemek, sınırlamak ve dönüştürmek için önünde çeşitli yollar vardır (Marker, 2003).

Ancak, zorlu çatışmalarla ilgilenirken özellikle dikkat edilmesi gereken birkaç nokta vardır. Üçüncü tarafların müdahalesi açısından, çatışmaya ilişkin olgunluk (*ripeness*) değerlendirmesi kritik önemdedir. İki tarafın da çatışmayı devam ettirmenin kendilerine bir şey kazandırmayacağını düşünmeye başladıkları noktada (*hurting stalemate*), araya girip, tarafları sıfır toplamlı oyun zihniyetinden çekip çıkarıp, yapıcı görüşmeler yönünde sevk etmek gerekir. Doğru zamanlamayla yapılmayan müdahalelerin olumlu sonuç üretmemesi bir yana, geri tepme olasılığı da vardır (Zartman, 2005: 59). İkinci olarak, özellikle kimlik temelli çatışmalarda, bağlamsallık gözden kaçırılmamalıdır (Thomson, 1989; Zartman, 2005). Öncelikle, her çatışmanın kendine has yapısal, somut özellikleri tespit edilmelidir. Daha sonra, bilişsel yapılar ortaya konmalıdır. Çünkü sorunun zihinlerde nasıl tanımlandığı, çözüm açısından hayati önemde kısıtlayıcı bir etmen olabilmektedir (Coleman, 2006; Fisher, 2001). Çatışma çözümünden beklenen ise, hem bu tanımların değiştirilmesiyle tarafların iletişime açık hale getirilmesi, hem de çatışan çıkarların uzlaştırılmasıdır.⁷ Son olarak, şu noktanın altı çizilmelidir: Özellikle devlet içi çatışmalarda çözüm sürecini sadece yönetici elitler nezdinde yürütülen, resmi nitelikteki çabalara dayandırmak gerçekçi değildir. Çözümün başarılı ve kalıcı olabilmesi için kitlelerce benimsenmesi, vazgeçilmez niteliktedir.

4. BİR ZORLU ÇATIŞMA ÖRNEĞİ OLARAK KIBRIS SORUNU

1747

Elli yılı aşkın bir geçmişi, şiddet kullanımını da içeren yıkıcı boyutu ve uzun süredir devam eden çözüm girişimlerine direnç göstermesi nedeniyle, Kıbrıs Sorunu tipik bir zorlu sorun örneğidir. Lübnan, İsrail-Filistin vb. pek çok zorlu sorun örnekleri ile belirgin benzerlikler taşısa da kendine özgü nitelikleri ağır basar. Tarihsel gelişimi çerçevesinde, devlet içi ve devletlerarası özelliklere sahip olmuş, her halükarda uluslararası nitelikte bir sorundur. Kıbrıs Sorunu çok taraflı, zamanla çetrefilleşmiş, özünde etno-politik bir çatışmadır. Söz konusu çatışmaya, Kıbrıs Rumları, Kıbrıs Türkleri, Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık doğrudan taraftır.

Varoluşsal korkular, taraflar arasında kuvvetli bir 'biz ve onlar' ayrımı, kitlesel travmalar ve önyargılar, asimetric ekonomik yapılar, siyasal iktidarın ve ekonomik kaynakların paylaşımı konusundaki anlaşmazlıklar ve en önemlisi, temel ihtiyaçların (kimlik, güvenlik, tanınma, onur, katılım ve adalet) tatmin edilmemiş olması Kıbrıs Sorunu'nu çok boyutlu ve karmaşık bir sorun haline getirmiştir. Bu ihtiyaçların giderilmemiş olması ve kurumsal başarısızlık, sorunun hem nedenlerini hem de neden süreklilik kazandığını açıklamaktadır (Hadjipavlou, 2002:4)

1960 yılında kurulan ortak devletin başarısız olmasının yarattığı istikrarsızlık ve bu süreçte ortaya çıkan şiddet dalgası tarafların bir diğerini düşmanlaştırmasına ve bir birine karşı derin bir güvensizliğin oluşmasına yol açmıştır. Özellikle, nüfus olarak azınlığı

⁷ Çatışma çözümü alanındaki dönüştürücü yaklaşımlar, temel ihtiyaçlar kuramından yola çıkarak üretilen çatışma dönüşüm yöntemleri ile sınırlı değildir. Çatışan taraflar arasındaki olumsuz etkileşimi olumlu yönde dönüştürmeyi hedefleyen, sosyal psikoloji ile hukuku harmanlayan 'toplumsal mutabakat yaklaşımı' da son derece önemlidir.

oluşturan Kıbrıslı Türkler açısından mesele, kimliklerinin devamı açısından bir ölüm kalım savaşına dönüşmüştür.

Etno-politik nitelikteki bu çatışmanın tarihsel gelişimine bakıldığında, Yunan milliyetçiliğinin Kıbrıs Rum milliyetçiliğini tetiklediği (*Enosis*), ardından Kıbrıs Türkleri arasında milliyetçi eğilimlerin daha çok tepkisel olarak yükseldiği görülür. Dolayısıyla, kimliklerin hangi etkilerle ve nasıl politize edildiğini anlamak için çatışan milliyetçiliklere yoğunlaşmak gerekir.

Kıbrıs'ta, 'uzlaşmaz öteki' tezi üzerine kurulu milliyetçi söylemler çatışmayı ateşlerken, çatışmanın kendisi de milliyetçi söylemlerin sürekliliği için bir sebep, bir mazeret haline gelmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında, Ada'da Kıbrıslı kimliğinden çok, Rum ve Türk kimlikleri ön plana çıkmaktadır (Tiryaki, 2013: 27). Rum Kimliği, kendini Ortodoks/Helen olarak tanımlarken, Osmanlı/Türk'ü ise 'öteki' olarak görmektedir. Klasik tarihsel anlatıda Ada'daki Türkler İslamiyet'e geçmiş Rumlar olarak kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle, Ada'nın yerli halkı Kıbrıslılardır, onlar da Ortodoks Helenlerdir. Buna uygun olarak, okul kitaplarında Kıbrıs, Yunan tarihinin bir parçası olarak yansıtılırken, Ada tarihini 3000 yıldan beri kucaklayan Helenizm karşısında, 300 yıllık Osmanlı hâkimiyeti, bir 'yabancı işgali' dönemi olarak anılmaktadır. Bunun tam zıddı olarak ise, Kıbrıs tarihini Türk tarihinin bir parçası olarak gören Türk-merkezli tarihsel anlatı yer almaktadır (Papadakis, 2008: 10).

Milliyetçi anlatıların aşırılıkları bir yana, taraflar arasında ortak bir Kıbrıs kimliğinin zayıflığı tarihsel bir gerçektir (Fisher, 2001: 309). Klasik Osmanlı sosyo-politik yapısına göre, belli alanlar dışında farklı din mensupları arasında sosyo-kültürel etkileşim sınırlı kalmıştır. Sancılı bir süreç sonrası Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edildiğinde (14 Ağustos 1960), Ada açısından tarihi nitelikteki bu olay, taraflarca ayrı ayrı kutlanmıştır. Sonraki yıllarda bir süre kutlama gerçekleştirilmeyen Rumlar, 1974 müdahalesine tepki olarak, 1979'da 14 Ağustos'u kutlamaya tekrar başlamışlardır. Türk tarafı ise yaşanan kopuş sonrası, bu günü toptan reddetmiştir. 1983 sonrası ise kendi bayrağını kullanmaya başlamış, Türkiye Cumhuriyeti'nin milli bayramlarını Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin resmi bayramları olarak benimsemiştir (Tiryaki, 2013: 29). Daha Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunda kendini belli eden, taraflar arasındaki psikolojik bariyerlere bir başka örnek ise, Ada'da uzunca bir süre Olimpiyat komitesinin kurulmaması, Rumların Yunan olimpiyat takımıyla yarışmalara katılmayı tercih etmeleridir.⁸

Taraflar arasında çatışmanın başlangıcına ilişkin iki farklı yorum vardır. Kıbrıslı Türkler için, çatışma 1963 yılında başlamıştır. Rumlar tarafından Ada'nın % 3'üne sıkıştırılıp, Ada'nın zor yoluyla Helenleştirilmesi girişimleri çatışmanın fitilini ateşlemiştir.⁹ Kıbrıslı Rumlar için ise, çatışma 1974'te, 'Türk işgali' ile başlar. Türkler için ise mesele siyasi niteliktedir; oysa Rumlar için 'işgal' olarak nitelenen Türk müdahalesi hukuksal niteliktedir.¹⁰

Görüldüğü üzere, taraflar arasında tarihsel, siyasi ve psikolojik engeller bulunmaktadır. Birbirleri için başlıca 'öteki' olan Türk ve Yunan milliyetçiliklerinin gölgesinde, Ada'nın Türk ve Yunan toplumları şiddetli bir çatışmaya sürüklenmiş, iki etnik kimlik arasındaki sınırlar keskinleşmiştir. Vamık Volkan'ın psikodinamik yaklaşımı ile ifade edecek olursak, tehdit algısı oluştuğunda iki grup da savunma mekanizmalarını devreye

⁸ Kıbrıslı Rumlar Olimpiyat Oyunlarına Kıbrıs'ı temsilen ilk defa 1980'de katılmışlardır. Bakınız: <https://www.olympic.org/cyprus>, (15.12.2018).

⁹ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Resmi Site <http://mfa.gov.ct.tr/cyprus-negotiation-process/historical-background/>, (14.11.2018).

¹⁰ 'Kıbrıs Cumhuriyeti' ('Kıbrıs Rum Kesimi') Dışişleri Bakanlığı, Resmi Site, http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/mfa08_en/mfa08_en?OpenDocument, (5.12.2018).

sokmuştur. Şiddetli çatışma sonrası ‘seçilmiş travmalar’ daha da önemli hale gelmiş ve grupların kendi kimliklerini tanımlarken başvurdukları başlıca mekanizmalardan birine dönüşmüştür (Volkan, 2000). Milliyetçi tarihyazımı ve günlük siyasetin dinamiklerinin pekiştirici etkisi altında, Kıbrıs Sorunu’nu zorlu bir çatışmaya çeviren, tarihsel, siyasal ve sosyo-psikolojik etmenlerin oluşturduğu bir kısır döngü ortaya çıkmıştır. Kısacası, Kıbrıs’ta çatışma halindeki iki milliyetçiliğin bariz etkisi altında, taraflar arasında çatışmanın tanımlanma şeklinde, nedenleri ve tarihsel gelişimi konusunda temel farklılıklar devam etmektedir. Burada esas önemli nokta ise, çatışmanın tanımlanma şeklinin, tarafların çözümden ne anladıklarını, çözüm yolları konusunda neler önerdiklerini doğrudan etkilemesidir. Kıbrıs Sorunu’nun çözümü konusunda on yıllardır süren müzakereleri de bu çerçeveden okumak gerekir.

5. MÜZAKERE TEMELLİ ÇÖZÜM ÇABALARI

Kıbrıs Sorunu’nun çözümü için resmi ve gayri resmi nitelikte ve farklı düzeylerde çözüm çabaları olagelmıştır. Sahaya baktığımızda, Kıbrıs Sorunu’nun çözümü konusunda başlıca resmi aktörün Birleşmiş Milletler örgütü (BM) olduğunu görürüz. BM Güvenlik Konseyi (BMGK)’nin verdiği iyi niyet misyonu çerçevesinde, BM Genel Sekreteri, Özel Danışmanı ve Özel Temsilcisi aracılığıyla çözüme katkı sunmaya çalışmaktadır. 1964’ten beri Ada’da barış gücü bulunduran BM, 1968’den beri devam eden taraflar arası müzakereler yoluyla Ada’da kalıcı bir çözüme ulaşılmasını hedeflemektedir (Fırat, 2015a; 2015b). BM en son Annan Planı sürecinde hakemlik rolü de üstlenmiştir. Müzakerelerin amacı iki bölgeyi, iki toplumlu, siyasi eşitlik ve güç paylaşımı esasına göre kurulacak bir federasyon temelinde çözüme ulaştırmaktır. Ancak tarafların farklı ihtiyaç ve çıkarlarının tatmin edilmesi hiç de kolay görünmemektedir (Özersay, 2013).

Annan Planı’nın Rum tarafında reddedilmesinin çözüm konusunda yarattığı hayal kırıklığının gölgesinde ve Ada açıklarında doğal kaynak rezervlerinin keşfi sonrasında, yeni bir boyut daha kazanan çatışmanın çözümüne ilişkin sürdürülen müzakerelerin son halkası Mayıs 2015’te başlayıp, Temmuz 2017’de herhangi bir çözüm üretmeden sonlanmıştır.¹¹ Egemenlik, garantörlük, yönetim, yerleşim ve mülkiyet konuları ise müzakerelere temel teşkil eden konu başlıkları olmayı sürdürmektedir.

Müzakerelerde, egemenlik konusunda, iki kurucu devletin olduğu, toprak temelli işlevsel federatif bir yapı öngörülmektedir. Buna göre, federal yönetime ait olmayan tüm yetkiler (‘artık yetkiler’) kurucu devletlerin yetkisinde olacaktır. Öte yandan, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti dışındaki aktörler açısından Ada’nın egemen gücü Kıbrıs Cumhuriyeti’dir. Bu sebeple, Yunanistan, dördü görüşme şemasını (Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türkler, Türkiye ve Yunanistan) kabul etmemektedir. Türkiye’ye göre ise, 1963 Olayları ile beraber Kıbrıs Cumhuriyeti geçerliliğini yitirmiştir, çünkü Rumlar tek taraflı güç kullanıp, anayasayı feshetmişlerdir. 1983’te Kıbrıs Türk tarafı Kıbrıs Türk halkının kendi-kaderini tayin hakkına dayanarak ve siyasi eşitliği vurgulayarak KKTC’yi ilan etmiştir.¹² Annan Planı’nı kendilerine dayatılan bir Anglo-Amerikan Planı, kötü bir tecrübe olarak gören Kıbrıs Rum Yönetimi, Kıbrıs Cumhuriyeti’ni Ada’daki tek yasal güç olarak görmektedir (Özersay,

¹¹ “Kıbrıs Müzakereleri Sonuç Çıkmadan Sonlandı”, 07.07.2017, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40527744>, (02.12.2018).

¹² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Resmi Site, http://www.mfa.gov.tr/cyprus-issue-summary_en.mfa (03.12.2018).

2013: 684).¹³ Müzakerelerin toplum liderleri nezdinde yürütülmesi ile bu büyük uyuşmazlığın müzakerelere baştan ket vurması engellenmektedir.

Annan Planı çerçevesinde yürütülen müzakereler yönetsel yapının, yetki paylaşımı çerçevesinde ortaklaşmacı (*consociational*) demokrasi modeline göre şekillendirilmesini amaçlamaktaydı (Sözen, 2004: 73).¹⁴ Annan Planı ile herhangi bir ilintisi olmamakla beraber, 2015-17 arasında yürütülen müzakereler de yönetsel yapı açısından aynı modeli temel almıştır.

Müzakerelerde, garantörlük temel anlaşmazlık konularındandır. Kuzey Kıbrıs, özellikle güvenlik gerekçesi ve psikolojik sebeplerle, Türkiye'nin garantörlüğünün devamını istemektedir. Türkiye'nin de talebi bu yöndedir.¹⁵ Türkiye, hem Ada'daki Türk nüfusunun güvenliğini sağlamak için, hem de Kıbrıs'ın, Türkiye açısından jeostratejik önemi nedeniyle, Ada'daki garantörlüğünün devam etmesini istemektedir. Kıbrıs Rum tarafı ve Yunanistan ise, garantörlük mekanizmasının demode olduğunu, egemen devletin garantöre ihtiyacı olmadığını savunmaktadır. Olası bir anlaşmaya göre, 'işgalci Türkiye' askerlerini çekmeli ve garantörlük de yeni anlaşmada yer almamalıdır.¹⁶ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu sürecinde akdedilen garantörlük anlaşmasının üçüncü tarafı Birleşik Krallık ise, eğer taraflar Kıbrıs'ın geleceğinde Birleşik Krallık'a askeri rol vermeyi düşünmüyorsa, garantör olmaktan vazgeçmeye hazır olduğunu açıklamıştır.¹⁷ Bu noktada altı çizilmelidir ki, Birleşik Krallık'ın garantörlükten vazgeçmeye hazır olması, Ada'da egemeni olduğu iki askeri üs bölgesini terk edeceği anlamına gelmemektedir.¹⁸

Taşınmaz mülkiyetleri konusunda ise, Rumlar iade seçeneğinde diretmektedirler. İki kesimliliğin sulandırılmasının önüne geçmek için, Annan Planı'ndakine benzer şekilde, son müzakerelerde de Türk tarafı Türk kurucu devletinde yaşayabilecek Rum nüfus oranına ilişkin bir tavan rakam talep etmiş, ancak Rumlar da buna yanaşmamışlardır.

Sonuçta, ne yazık ki, BM arabuluculuğunda pazarlık usulü yürütülen sonu gelmeyen müzakereler bugüne kadar istenen sonucu bir türlü üretememiştir.¹⁹ Bu arada, çatışma çözümü

¹³ Ayrıca bakınız: Kıbrıs Cumhuriyeti' (Kıbrıs Rum Kesimi') Dışişleri Bakanlığı, Resmi Site, http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/mfa08_en/mfa08_en?OpenDocument, (5.12.2018).

¹⁴ Arendt Lijphart'ın geliştirdiği ortaklaşmacı demokrasi modeli ulusal kimliğin kurulmadığı, toplumun etnik ya da dini olarak bölünmüş olduğu durumlarda demokrasiyi kurmayı ve işletmeyi amaçlar. Lijphardt'a göre, büyük koalisyonlar, nispi temsil sistemi, bölümsel (segmental) özerklik ve karşılıklı veto sistemi böyle bir sistemin vazgeçilmez bileşenleridir (N. Beriker vd. (2009) "Sözlükçe" N. Beriker (ed.), *Çatışmadan Uzlaşmaya – Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.203). *Consociational* kavramının Türkçe'ye çevirisi konusunda uzlaşma bulunmamaktadır. Beriker 'oydaşmacı'yı kullanırken, bu çalışmada, kavramın anlamını daha iyi yansıttığı düşünülen 'ortaklaşmacı' tercih edilmiştir. Bu kullanım için örneğin bakınız: M. Çınar (2015) "Demokrasi", Y. Taşkın (ed.) *Siyaset – Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, İstanbul: İletişim, s.244.

¹⁵ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Resmi Site, <http://mfa.gov.ct.tr/cyprus-negotiation-process/recent-developments/>, (10.01.2019).

¹⁶ Cyprus News Agency, 16 Kasım 2016, <http://www.cna.org.cy/webnews-en.aspx?a=bbdb2121ebba42219e85cf86dbbc11ab>, (28.11.2016). Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, Resmi Site, <http://www.mfa.gr/en/the-cyprus-issue/>, (28.11.2018).

¹⁷ World Bulletin, 14 Ocak 2016, <http://www.worldbulletin.net/cyprus/168398/uk-ready-to-give-up-cyprus-guarantor-role>, (25.11.2018).

¹⁸ 1960'da Kıbrıs Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazandığında, Ada topraklarının % 3'üne denk gelen, İngiliz egemen üs bölgeleri Birleşik Krallık toprağı olarak korunmuştur. İki toplum arasında yapılan müzakerelerde nihai çözüme ulaşılması durumunda, Birleşik Krallık kendi egemenlik sahasındaki toprakların yarısının tarımsal amaçla kullanılmak üzere devredileceğini açıklamıştır. Ancak bu devir Birleşik Krallık'ın askeri üslerden vazgeçmeye hazır olduğu anlamına gelmemektedir. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/11/091110_cyprus, (15.03.2019).

¹⁹ Tarafların, BM'yi bir çözüm platformu olarak görmek yerine, karşı tarafı yenilgiye uğratmak için kullandığına dair ayrıntılı bir tartışma için bakınız: Tamçelik, S. (Kış 2015) "BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs'a Yönelik İyi

sürecinde ortaya çıkan bazı ‘kritik anlar’dan da yararlanılamamıştır. AB müzakereleri sırasında, Kıbrıs’ Sorunu’nun çözümü ile Kıbrıs’ın AB üyeliğinin birbirinden ayrılması sonucu önemli bir fırsat harcanmıştır. Kıbrıs AB üyesi olduktan sonra AB’nin herhangi bir yaptırım ya da teşvik gücü kalmamıştır. Hatta, AB sorunun doğrudan tarafı haline gelmiştir. Bu nedenle, müzakere süreçleri daha da çetrefilli bir hal almıştır..

Görüldüğü üzere, çatışan çıkarların uzlaştırılmasının kilit önemde olduğu fikrinden hareketle, müzakere yöntemi, çözümü siyasal, ekonomik ve sosyal yapıların yeniden şekillendirilmesinde aramaktadır. Bu çerçevede siyaset biliminin katkılarıyla geliştirilen yapısal çözüm modellerinden biri olan, yetki paylaşımına dayanan ortaklaşmacı model, eşitlik temelinde demokratik ve katılımcı siyasi ortamın oluşturulmasını hedeflemektedir. Yapısal dönüşüm kuşkusuz önemlidir, ancak çatışma ortamında yitirilen güvenin onarılması ve oluşan düşman algısının değiştirilmesi hem müzakerelerin başarıyla sonuçlandırılması hem de erişilen siyasi çözümün iki etnik grup tarafından benimsenmesi için hayati önemdedir. Bu ise, bilişsel yapıda değişikliklere odaklanan ilişkisel bir dönüşümle mümkündür. Sosyo-psikolojik bir yaklaşımı gerektiren böylesi bir dönüşüm konusunda, özellikle çatışma çözümü alanı, önemli katkılar sağlayabilir (Çelik, 2009: 172)

6. İLİŞKİSEL DÖNÜŞÜM ÇABALARI

Kıbrıs Sorunu uluslararası çatışma çözümü kuram ve uygulayıcılarının ilişkisel çözüm çabalarına aslında yabancı değildir. Bu konuda, özellikle, temel ihtiyaçlar kuramı savunucuları ve onların çabaları ön plana çıkmaktadır. Kimlik ve güvenlik gibi temel ihtiyaçların müzakere kabul etmediği savından hareket eden bu kuramın temsilcileri, her zorlu çatışmada olduğu gibi, Kıbrıs Sorunu’nun çözümü için de toplumlararası ilişkilerin dönüştürülmesi gerektiğini, bu olmaksızın soruna kalıcı bir çözüm bulmanın mümkün olmadığını düşünmektedirler. Burton ve Kelman (2015) ile Fisher’in (2001) çeşitli tarihlerde Kıbrıs’ta düzenledikleri analitik sorun çözme çalışmaları, uluslararası çatışma çözümünün bu yönde attığı önemli adımlar olmuştur.

İlişkisel dönüşüm çabaları elbette analitik sorun çözme çalışmaları ile sınırlı değildir. Bu çabalar, sözkonusu çalışmaları da içerecek şekilde, yurttaş diplomasisi ve gayriresmi diplomasi olarak da adlandırılan, paralel diplomasiyi ifade eder. BM’nin arabuluculuğunda uygulanan ve resmi aktörler arasında cereyan eden müzakere yönteminden farklı olarak, paralel diplomaside göze çarpan, gayriresmi aktörlerin ilişkisel dönüşüm odaklı çabalar çerçevesinde hareket etmesidir. Bu amaçla, sorun çözme çalışlarının yanı sıra, ekonomik, kültürel değişim programları, diyalog grupları, barış eğitimleri düzenlenmektedir (Çelik, 2009: 177-178). Her ne kadar, analitik sorun çözme çalışmaları daha akademik nitelikte ve resmi sıfatı bulunmayan ‘etkili’ kişilerin belli kurallar çerçevesinde bir araya getirilmesi ve onların yetkilileri ve kamuoyunu dönüşüm yönünde etkilemesi esasına dayansa da paralel diplomasiyi oluşturan çözüm yöntemlerinin hepsinin genel bir ortak hedefi vardır. O da, çatışmaya doğrudan taraf olmuş ve/veya çatışmadan etkilenmiş kişilerin ortak etkinliklerle bir araya getirilerek, soruna ilişkin yeni algılama biçimleri geliştirmeleridir. Bu yolla, çatışan grup üyelerinin aralarındaki sosyo-psikolojik engelleri aşılıp, sorunun çözümü için kilit önemde olan, karşılıklı güven ortamının oluşumuna hizmet edecekleri düşünülür (Çuhadar ve Dayton, 2011).²⁰

Niyet Misyonu ve Bununla İlgili Bazı Kararların Değerlendirilmesi (1954-1992)” *Turkish Studies*, 10 (1): 715-752.

²⁰ Çuhadar ve Dayton (2011: 277) çatışan grupları temsil eden kişilerin gayriresmi ortamda karşılaşılıp, etkileştiklerinde düşmanca tavırlarını değiştirecekleri fikrinin, sosyal psikolojinin gruplar arası çatışmaları açıklamaya yönelik üç temel kuramsal yaklaşımından biri olan ‘temas kuramı’na dayandığını belirtirler.

Bu çerçevede, Kıbrıs'ta BM, AB ve ABD'nin finansman desteği ile yürütülen, iki toplumun sivil toplum kuruluşlarını ortak projeler aracılığıyla bir arada çalışmaya, böylece onları çok boyutlu etkileşime teşvik eden çabalar anlmalıdır. USAID destekli gençlik kampları ve AB Komisyonu Kıbrıs Temsilciliği'nin desteklediği 'The Unity Fest' bu kapsamda hayata geçirilen girişimlerden yalnızca ikisidir. 'Cyprus Youth Council' örneğinde görüldüğü gibi, sivil toplum örgütleri ise iki toplum üyelerinin etkileşimi için ortak bir platform sağlama amacı gütmektedir.²¹

Ancak, gittikçe artan önemine karşın, ilişkişel dönüşüm hedefleyen paralel diplomasi de sınırlı etkiler üretebilmektedir. Bunun nedeni, ilişkişel dönüşümün yapısal dönüşümle desteklenmeye ihtiyaç duymasıdır. Örneğin, Volkan (1997)'a göre, analitik sorun çözme çalıştaylarında katılımcılar akordeonun hareketlerine benzer psikolojik dinamiklere maruz kalırlar; önce bir yakınlaşma yaşanır, ardından bu yakınlaşma kişide/grupta tolere edilemeyecek düzeye gelir ve katılımcılarda tepki gelişir. Dolayısıyla, ilgili yöntemin katılımcılarda adeta otomatik olarak gerçekleşeceğini öngördüğü dönüşümün, kesin olarak gerçekleşeceğini söylemek zordur. Bu gerçekleşse bile, ki bu paralel diplomasi uygulamalarının tamamı için söylenebilir, 'temas etkisi'nin topluma yayılmasının nasıl gerçekleşeceği, bu etkinin kurumsallaşmış eşitsizlikler ve ayrımcılık varsa, bunları nasıl aşacağı cevaplanması gereken sorulardır (Çuhadar Gürkaynak, 2009: 279).

7. YARATICI ÇÖZÜMLER MÜMKÜN MÜ?

Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne yönelik girişimlerde bugüne değin yaşanan, yukarıda da bahsedilen zorluklar, ilişkişel ve yapısal dönüşüm arasında diyalektik bir ilişki olduğunu gösterir ve çözüm çabalarının da bu gerçeğe göre şekillendirilmesi gerekir. Çok boyutlu ve çok taraflı Kıbrıs Sorunu'nuna yönelik kalıcı çözüm ancak yaratıcı ve kendine özgü bir tasarımla mümkün olabilir. Çünkü, Sözen (2004: 61-62)'in belirttiği gibi, söz konusu tasarım, iki toplumun da ihtiyaç ve çıkarlarını karşılamalı, Türkiye ve Yunanistan'ı da tatmin etmeli, Ada'nın gerçekleri ve uluslararası hukukun ilke ve normlarına uygun olmalıdır. Etno-politik temelli bu sorunun, yetki paylaşımı esasına dayalı, demokratik bir model çerçevesinde ve çatışma çözümü mekanizmaları kullanılarak çözülmesi beklenmelidir. Ancak, Kıbrıs Sorunu'nun çok boyutlu ve çok taraflı nitelik ve dinamiklerinin şekillendirdiği bu listedeki, son derece talepkâr şartların hepsinin birden aynı anda bir tasarımda buluşturulmasının zorluğu ortadadır. Bu nedenle, mevcut elverişsiz yapının maharetle engel olabildiği ilişkişel dönüşümün gerçekleştirilebilmesi için, öncelikle yapısal dönüşümün mutlaka başarılması gerekmektedir. Ancak bu sayede, Kıbrıs Sorunu'nu sürekli şekilde yeniden üreten kısır döngü kırılabilir ve çatışma çözümü kapsamındaki paralel diplomasi çabaları toplumlar arasında bilişsel dönüşüm yaratmada çok daha verimli sonuçlar üretebilir.

Annan Planı'nın Rumlar tarafından reddedilmesiyle, iki toplumlu ve iki bölgeli federasyon temelinde çözüm fikri darbe almış olsa da, Sözen (2012: 115-18)'in ifade ettiği gibi, federasyon Ada'da hala ikinci en çok tercih edilen, iki toplumun birden en çok tercih ettiği model konumundadır. Sözen'e göre (2015), ayrı etnik kimliklerin yanı sıra, Kıbrıslı kimliğini esas alan, ortaklaşmacı demokrasi modeline dayanan federatif çözüm hem idealist hem de pragmatik niteliklere sahiptir. Şöyle ki, federasyon taraflar arasında bir mantık evliliği anlamına gelecektir. İki toplum da Belçikalı Flamanlar ve Valonlar gibi şiddete başvurmadan yaşamayı öğrenmek durumunda kalacaklardır. Aynı siyasal çatı altında yaşamının, ilişkişel dönüşüm için de daha elverişli bir ortam yaratması söz konusu olacaktır. Federasyon işleyip, kök salabilirse, ancak uzun vadede gerçekleşebilecek algısal dönüşüm için gerekli yapısal,

²¹Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.usaid.gov/cyprus>; https://ec.europa.eu/cyprus/events/20170524_en; <http://cyc.org.cy/en/>, (05.03.2019).

kurumsal imkânları ortaya çıkaracaktır. Bu elbette, Türk-Yunan ilişkilerine de olumlu yansıtacaktır. Sözen'e göre, federasyon çözümü işlemez ise, Çekoslovakyalılaştırmanın yolu açılacaktır. Başka bir deyişle, boşanma müzakereleri için meşru bir platform oluşturulmuş olacaktır.

Öte yandan, kitleler düzeyinde sosyo-psikolojik engelleri aşmanın zorluğu/imkânsızlığı sebebiyle federatif çözümü gerçekçi bulmayanların sayısı da pek az değildir. Örneğin, çatışma çözümü alanına yaptığı önemli katkılarla bilinen Volkan (2008), Kıbrıslılar için en iyi çözümün iki bağımsız devlet kurmak olacağını düşünmektedir. Çünkü Volkan'a göre, Ada'da hiçbir zaman Kıbrıslı kimliği olmamıştır, bundan sonra da olması söz konusu değildir. Ancak, burada önemli bir noktanın gözden kaçırılmaması gerekir. İki bağımsız devlet formülünü Rumlar kabul etmediği sürece yine çözüme ulaşılamamış olacak, Türkiye işgalci muamelesi görmeye devam edecek, KKTC'nin yaşadığı sıkıntılar devam edecektir.

Dolayısıyla, Rumların öncelikli tercihi olan üniter bir Kıbrıs devleti ve Volkan'ın da desteklediği iki ayrı devlet formülleri ile kıyaslandığında, Ada'da eşitlik temelinde demokratik bir siyasal yapıyı öngören federatif çözümün yine de en gerçekçi seçenek olduğu söylenebilir. Ancak, böyle bir çözüm modelinin müzakereler yoluyla güçlü bir şekilde gündeme gelebilmesi için, 2000'lerin başında olduğu gibi yine kritik bir an'a ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, dışsal faktörlerin tarafları çözüme teşvik etmesi ve tarafların da buna karşılık vermesi kritik önemdedir. Annan Planı sürecinde görüldüğü gibi, elitler düzeyinde varılacak bir anlaşmanın, referandumlarla kitlelere sunulduğunda kabul göreceğinin bir garantisi bulunmamaktadır. Bu durumda, öncelikle ortak siyasal çatıyı kurup, buradan hareketle ilişkisel dönüşümde yol alabilmek adına, referandumdan kaçınmanın yolları açılabilir. Fakat bunun da ciddi bir meşruiyet krizine yol açması kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle, tarafları uzlaşmaya yönlendirecek teşvikin sadece elitleri değil, kitleleri de cezbetmesi gerekecektir. 'Kritik an'ın teşvikinden yararlanılarak ortaya konacak ortaklaşmacı siyasal yapı temelli çözümün sağlayacağı güvenceler, temel ihtiyaçları, özellikle kitlelerin 'ontolojik güvenlik' kaygılarını giderebilir.

AB üyelik sürecinin yarattığı 'kritik an' heba edilmiştir. Öte yandan, mevcut konjonktürde enerji jeopolitiğinin Kıbrıs Sorunu açısından önemi giderek artmaktadır. Doğu Akdeniz hidrokarbon yataklarının bulunması çözüm için hem zorlayıcı hem de teşvik edici nitelik kazanmış görünmektedir. Kıbrıs Sorunu, Ada açıklarındaki gaz rezervlerinin ekonomiye sağlıklı bir şekilde kazandırılması konusunda büyük bir engeldir. Rezervlerin yönetiminin, olası bir çözüm sonrası federal hükümete verilmesi söz konusu olacaktır; bu anlamda, beklenen gelir iki taraf için de teşvik edici niteliktedir. Öte yandan, Rumların tek taraflı tasarruflarında ısrar etmeleri halinde, bölünme şüphesiz daha da derinleşecektir. Ayrıca, Türkiye'nin İsrail gazını Avrupa'ya taşımak için de Kıbrıs karasularını kullanması gereklidir.²² Jeopolitik anlamda diğer önemli bir husus, Rusya'nın Orta Doğu'da gittikçe artan etkinliğine karşı, Kıbrıs Sorunu'nun çözüme kavuşturulmasının NATO açısından daha da önemli hale gelmesidir. Kısacası, enerji jeopolitiğinin yarattığı imkân ve gereklilikler, Kıbrıs Sorunu'nun çözümü konusunda ihtiyaç duyulan 'kritik an'ı sunabilir.

²² Bu konuyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız: Karagöl, Erdal Tanas vd. (2016) "Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı", Rapor, SETA, Ankara.

8. SONUÇ

Kıbrıs Sorunu zorlu çatışmaların doğasını ve dinamiklerini anlamak ve bu tür çatışmaların çözüm çabalarına karşı neden ve nasıl bu denli dirençli olabildiklerini göstermesi açısından kayda değer bir örnektir. Etno-politik temelli zorlu bir sorun olan Kıbrıs Sorunu'nun çatışan tarafların temel ihtiyaçları giderilmeden çözülmesi ve Ada'da kalıcı barışın sağlanması mümkün görünmemektedir. Çatışma çözümü, müzakere ve arabuluculuk gibi klasik yöntemlerin yanı sıra, paralel diplomasi yöntem ve tekniklerini de kullanarak Kıbrıs Sorunu'na uzun zamandır çözüm aramaktadır. BM arabuluculuğunda yürütülen, siyasi çözüm odaklı müzakereler bugüne kadar başarısız olmuştur. Taraflar arasındaki sosyo-psikolojik engeller bu başarısızlığın başlıca nedenlerindedir. Paralel diplomasiyi ilişki dönüşüm amaçlı yöntem ve teknikleri özellikle bu engellerin aşılmasını amaçlamaktadır. Ancak, bu kapsamdaki çabalar da bugüne kadar sınırlı etkiler sağlayabilmiştir. Bunun nedeni, siyasi ve psikolojik engeller arasındaki etkileşimin yarattığı kısır döngünün kırılmamasıdır. Ayrıca, sorunun taraflarının Ada halkıyla sınırlı olmaması da bu kısır döngüyü büyütmede ve beslemektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye ve Yunanistan'ın da sorunun parçası olması, Ada'da her iki tarafta da milliyetçiliğin yerleşik algıları yeniden üretmesi ve günlük siyasi kaygılarla kitlelerin manipüle edilmesi, sosyo-psikolojik engellerin aşılması yönündeki çabalardan etkili sonuçlar alınmasını zorlaştırmaktadır.

Bu nedenle, çatışma çözümü kapsamındaki paralel diplomasiyi bugüne kadar gösterdiği performansı değerlendirirken, paralel diplomasiyi daha çok resmi müzakerelere yönelik elverişli ortamı sağlamaya ve müzakere sürecini kolaylaştırmaya hizmet edebilecek bir çabalar bütünü olarak görmek daha doğru olacaktır. Kıbrıs'ta iki toplum arasında hedeflenen ilişki dönüşüm yönündeki çabalar, ancak siyasi bir çözümü takiben istenen sonuca ulaşabilir. Kimlik temelli bu çatışmada, milliyetçilikler çatışmanın tanımlanma şekline, dolayısıyla süreklilik kazanmasına yol açan temel etmenlerden biri olduğuna göre, bu etkinin azaltılması yönündeki çalışmalar elbette son derece önemlidir. Bu çerçevede, ancak uzun vadede gerçekleştirilebilecek bilişsel, algısal dönüşüm hedefinin bir parçası olarak, tarih kitaplarındaki, medyadaki 'öteki' imgesinin değiştirilmesine yönelik çalışmalar devam ettirilmelidir. Soyut, yaftalamaya yönelik 'öteki' imgelerini aşındıracak, birlikte yaşama pratikleri olmayan nesilleri buluşturacak, sivil inisiyatifler yoluyla yurttaş gruplarının etkileşimlerini olanaklı kılacak projelerin sayısı artırılmalıdır.

Ancak, bu türden çabaların dönüştürücü bir katkı sağlayabilmesi için siyasi çözümün desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Gayriresmi aktörlerin de desteğinin alınmasıyla yürütülen müzakere süreciyle ulaşılabilecek ortaklaşmacı demokrasi modelinde federal bir çözüm, tarafların sadece çıkarlarının uzlaştırılmasına yardımcı olmakla kalmayacak, tanınma ve güvenlik gibi temel ihtiyaçların giderilmesi için gerekli kurumsal çerçeveyi ve psikolojik altyapıyı sağlayacaktır. Bu zorlu sorunun süreklilik kazanmasına yol açan kısır döngünün siyasi çözüm yoluyla kırılabilmesi içinse, bir sonraki 'kritik an'ın iyi kullanılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Azar, E. (1986) "Protracted International Conflicts: Ten Propositions", E. Azar ve J. Burton (ed.), *International Conflict Resolution: Theory and Practice*, Brighton, Wheatsheaf, s.28-39.
- Azar, E. (1990) *The Management of Protracted Conflict: Theory and Cases*, Dartmouth, Aldershot.
- Beriker, N. (Yaz 2015) "The Conflict Resolution Field- Reflections on Multiple Realities, Challenges, and Geographical Divides" *The Brown Journal of World Affairs*, 21(2): 7-22.

- Burgess, H ve Burgess G. (1996) “Constructive Confrontation: A Transformative Approach to Intractable Conflicts” *Mediation Quarterly*, 13: 305-322.
- Burton, J. (1987) *Resolving Deep-rooted Conflict: A Handbook*, Lanham, MD: University Press of America.
- Coleman, P. T. (2006) “Intractable Conflict”, M. Deutsch vd. (ed.), *The Handbook of Conflict Resolution – Theory and Practice*, 2.Baskı, San Francisco, Jossey-Bass, s.533-559.
- Crocker, C.A., Hampson, F. O. ve Aall, P. (2004) *Taming Intractable Conflicts- Mediation in the Hardest Cases*, Washington, USIP Press.
- Crocker, C. A., Hampson, F.O. ve Aall, P. (2005) *Grasping the Nettle- Analyzing Cases of Intractable Conflict*, Washington D.C., US Institute of Peace Press.
- Çelik, A.B. (2009) “Etnik Çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyuşmazlık Çözümü Yaklaşımları”, N. Beriker (ed.), *Çatışmadan Uzlaşmaya – Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.163-88.
- Çuhadar E. ve B. Dayton (2011) “The Social Psychology of Identity and Inter-Group Conflict: From Theory to Practice” *International Studies Perspectives*, 12: 273-93.
- Çuhadar Gürkaynak, E. (2009) “Çatışma Ortamlarında Üçüncü Tarafların Uzlaştırma Amaçlı Müdahaleleri: Paralel Diplomasiye Eleştirel Bir Bakış”, N. Beriker (ed.), *Çatışmadan Uzlaşmaya – Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.131-61.
- Fırat, M. (2015a) “Yunanistan’la İlişkiler”, B. Oran (ed.), *Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 20. Baskı, Cilt 1 (1919-1980), İstanbul, İletişim, s.576-614.
- Fırat, M. (2015b) “Yunanistan’la İlişkiler”, B. Oran (ed.), *Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 15. Baskı, Cilt 2 (1980-2001), İstanbul, İletişim, s.440-480.
- Fisher, R. J. (2001) “Cyprus: The Failure of Mediation and the Escalation of an Identity-Based Conflict, to an Adversarial Impasse” *Journal of Peace Research*, 38 (3): 307-326.
- Hadjipavlou, M. (Mayıs 2002) “Developments in the Cyprus Conflict: a Conflict Resolution Perspective”, Rapor, Bundesministerium für Landesverteidigung, Viyana, s.1-25.
- Kelman, H. (1990) “Interactive Problem-Solving: A Sociological Approach to Conflict Resolution”, J. Burton ve F. Duke (ed.), *Conflict: Reading in Management and Resolution*, New York, St. Martin’s Press, s.199-215.
- Kelman, H. (2015) “The Development of Interactive Problem Solving: In John Burton’s Footsteps” *Political Psychology* 36 (2): 243-62.
- “Kıbrıs Cumhuriyeti” (“Kıbrıs Rum Kesimi”) Dışişleri Bakanlığı, Resmi Site, http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/index_en/index_en?OpenDocument , (5.12.2017)
- Kriesberg, L. (1989) “Research and Policy Implications”, Kriesberg, L., Northrup, T. ve Thorson, S. (ed.), *Intractable Conflicts and Their Transformation*, New York, Syracuse University Press, s.210-220.
- Kriesberg, L. (2005) “Nature, Dynamics, and Phases of Intractability”, Crocker, C. A., Hampson, F. O. ve Aall, P. (ed.) *Grasping the Nettle- Analyzing Cases of Intractable Conflict*, Washington D.C., US Institute of Peace Press, s.65-97.
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Resmi Site, <http://mfa.gov.ct.tr/cyprus-negotiation-process/historical-background/> , (14.11.2018).

- Marker, Sandra (2003). "Unmet Human Needs." *Beyond Intractability*, Burgess, G. ve Burgess, H. Conflict Information Consortium, University of Colorado, Boulder. <<http://www.beyondintractability.org/essay/human-needs>> , (08.10.2018)
- Özersay, K. (2013) "Kıbrıs Konusu", B. Oran (ed.), *Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 2. Baskı, Cilt 3 (2001-2012), İstanbul, İletişim, s.632-689.
- Papadakis, Y. (2008) "History Education in Divided Cyprus: A Comparison of Greek Cypriot and Turkish Cypriot Schoolbooks on the 'History of Cyprus'", Rapor, PRIO, <http://file.prio.no/files/projects/Report-History%20Education%20low.pdf> , (01.02.2019).
- Ramsbotham, O., Woodhouse, T. ve Miall, H. (2014), *Contemporary Conflict Resolution*, 3. Baskı, Cambridge&Malden, Polity Press.
- Ramsbotham, O. (2010) *Transforming Violent Conflict: Radical Disagreement, Dialogue and Survival*, London, Routledge.
- Rothman, J. (1997) *Resolving Identity-based Conflict in Nations, Organizations, and Communities*, San Fransisco, Jossey Bass.
- Sözen, A. (2004) "5 A Model of Power-Sharing in Cyprus" *Turkish Studies*, 5 (1): 61-77.
- Sözen, A. (2012) "Heading Towards the Defining Moment in Cyprus: Public Opinion vs. Realities on the Ground" *Insight Turkey*, 14 (1): 109-29.
- Sözen, A. (2015) "Blending Idealism with Pragmatism", J. Ker-Lindsay (ed.), *Resolving Cyprus: New Approaches to Conflict Resolution*, London & New York, I.B.Tauris, s.245-53.
- Thornson, S. J. (1989) "Introduction – Conceptual Issues", L. Kriesberg, T. Northrup ve S. Thorson (ed.), *Intractable Conflicts and Their Transformation*, New York, Syracuse University Press, s.1-10.
- Tiryaki, S. (2013) "Nested Identities: From History Books to the Emergence of a Post-Conflict Generation in Cyprus", *Managing Intractable Conflicts- Lessons from Moldova and Cyprus*, İstanbul, Golden Medya Matbaa, s.25-31.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Resmi Site, http://www.mfa.gov.tr/cyprus-issue-summary_en.mfa , (03.02.2019).
- Volkan, V. (1997) *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*, Boulder Co, Westview Press.
- Volkan, V. (2000) "Traumatized Societies and Psychological Care: Expanding the Concept of Preventive Medicine" *Mind and Human Interaction*, 11: 177-194.
- Volkan, V. (2008) "Trauma, Identity and Search for a Solution in Cyprus" *Insight Turkey*, 10 (4): 95-110.
- Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, Resmi Site, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, Resmi Site, <http://www.mfa.gr/en/the-cyprus-issue/> , (10.03.2019).
- Zartman, W.I. (2005) "Analyzing Intractability", C. A. Crocker, F. O. Hampson ve P. Aall (ed.) *Grasping the Nettle- Analyzing Cases of Intractable Conflict*, Washington D.C., US Institute of Peace Press, s.47-64.